

Recenzia

Mária Hajnalová, 2022: Archeobotanika. Úvod do štúdia archeologických zvyškov rastlín. Veda, vydavateľstvo SAV Bratislava. ISBN: 978-80-224-1949-9. 117 strán.
(Učebnica z pohľadu botanika.)

Jedna z našich študentiek vypracovala zadanie s palynologickou tematikou. A pri pátraní po pôvode hrubých chýb v texte práce nielen v terminológii, ale aj vecných chýb, sme identifikovali ako zdroj túto knihu. Tak som si ju prečítala od začiatku do konca.

Kniha, ktorá je zamýšľaná ako vysokoškolská učebnica, má v podstate štandardnú štruktúru. Úvodné časti riešia, čo je archeobotanika a ako sa líši od paleobotaniky, poskytujú vhľad do histórie tejto vednej disciplíny a pojednávajú o tom, čo táto vedná disciplína rieši.

V úvodných častiach nájdeme aj rozdelenie rastlinných zvyškov (na makrozvyšky a mikrozvyšky) a prehľad procesov, ktorými sa jednotlivé typy rastlinných zvyškov zachovali v podobe umožňujúcej ich štúdium.

Hlavná časť knihy sa venuje jednotlivým typom rastlinných zvyškov. Začína sa kapitolami o mikrozvyškoch (Peľové zrná a spóry, Fytolity, Škrobové zrná) a pokračuje makrozvyškami (Semená a uhľiky, Korene a hľuzy, Vlákna). Dominantou učebnice je však časť Semená a uhľiky, ktorá tvorí až 56 % z celkového textu knihy. Je to zrejme dané faktom, že štúdium tohto typu zvyškov je podstatnou časťou archeobotanickej práce a určite je ovplyvnené aj osobnými vedeckými skúsenosťami autorky. V podstate prináša základný metodický návod od odberu vzoriek na lokalite cez získavanie makrozvyškov z týchto vzoriek až po ich triedenie a determináciu v laboratóriu s použitím porovnávacieho materiálu, analýzu získaných výsledkov, ako aj spôsoby tvorby porovnávacích zbierok.

Učebnica je z podstatnej časti zameraná na metodiku, v mnohých pasážach má charakter odporúčaní, čo robiť, čo nie, ako áno, ako nie, pripomína skôr pokyny pre doktorandov v odbore archeobotanika (niektoré odporúčania sú totiž aj všeobecnými pokynmi týkajúcimi sa publikácie výsledkov, nielen archeobotanických). Je tu cítiť autorkine osobné skúsenosti ako vysokoškolského pedagóga, aj tie negatívne, avšak jednotlivé postupy by bolo predsa len lepšie prezentovať ako odporúčané, nie ako jediné správne.

Chýb a nepresností je v tejto učebnici neúrekom, takmer všade, kde sa archeobotanika dostane do styku s botanikou. Terminologické chyby sú zrejme výsledkom nesprávneho prekladu do slovenčiny z iných jazykov (najčastejšie zrejme z českých a anglických zdrojov, napr. semenník je v učebnici pomenovaný termínom vaječník, čo je zrejmy preklad z anglického ovary, zárodočný miešok termínom vak embrya – z angl. embryo sac, atď.), za ešte vážnejšie však pokladám vecné chyby, pre ilustráciu napr. s. 25: ... gametofytu, ktorý následne produkuje *vajíčka* [vajcovú bunku] ... *gaméty* – *peľové zrná* [gaméta = spermatická bunka, peľové zrno = gametofýt] ... po spojení *mužskej* [samčej] pohlavnej bunky s *vajíčkom* [vajcovou bunkou] dôjde k oplodneniu. *Vznikne zárodok (embryo) a z neho semeno* [semeno nevzniká z embrya, embryo sa nachádza v semene] ... atď.

(pokračovanie na str. 50)

(pokračovanie zo str. 28)

Práca archeobotanika je vedecká práca, ktorá je veľmi náročná na čas a na naozaj nekonečnú trpezlivosť pre dlhé hodiny vysedené za stereomikroskopom a mikroskopom. V dnešnej zrýchlenej dobe sa azda ťažšie ako v minulosti hľadajú pre túto prácu mladí ľudia, preto kniha, ktorá by prispela k motivácii študentov vybrať si pre svoju životnú kariéru tento vedecký odbor, má opodstatnenie.

Je teda veľká škoda, že knihu nečítal botanik už v čase jej prípravy a vychytávania chýb. Zabránilo by sa tým obmedzeniu pri jej využití, lebo študentom ju ako celok, kvôli množstvu terminologických aj vecných chýb, odporúčať nemožno. Taktiež je zvláštny postup vydavateľstva, ktoré publikáciu, ktorá v svojom názve nesie „botanika“, dalo recenzovať iba archeológom a botanika vynechalo.

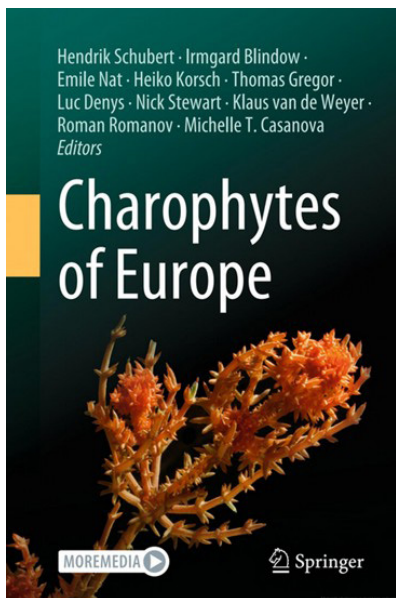
Motivácia je veľmi dôležitá. Ak by sa autorka rozhodla vydať prepracované vydanie tejto knihy, veľmi by som jej odporúčala do nej zaradiť aj príbeh nejakej lokality, náleziska (projektov, ktoré autorka riešila, je naozaj neúrekom), aby čitateľ mal predstavu, čo všetko dokáže archeobotanik zistiť z pre bežného človeka neviditeľných stôp minulého života o fungovaní dávnych ľudských spoločností.

LENKA MÁRTONFIOVÁ

Recenzia

Hendrik Schubert, Irmgard Blindow, Emile Nat, Heiko Korsch, Thomas Gregor, Luc Denys, Nick Stewart, Klaus van de Weyer, Roman Romanov, Michelle T. Casanova (eds), 2024: Charophytes of Europe.

Springer Cham, ISBN 978-3-031-31897-9 (print), 978-3-031-31898-6 (eBook), 1 144 strán.

Vo vydavateľstve Springer vyšla dlho očakávaná kniha „Charophytes of Europe“ (2024). Je prvým komplexným spracovaním európskych chár vďaka tímu až 70-tich špecialistov na tieto makroskopické zelené riasy. Na 1 144 stranách sú čitateľovi poskytnuté informácie v angličtine o viac ako 70 taxónoch z celej Európy.

Napriek tomu, že s charami sa pracuje ako s vyššími rastlinami, tzn. sú dobre viditeľné, nie sú problémy s ich odberom a dokumentáciou či už v podobe fotografií alebo herbárových položiek, boli vždy „problematické“. Nielen laik si kladol otázku „Boli a sú určené správne?“ Chary pre ich širokú morfológickú variabilitu, spôsob rozmnožovania, ako aj pre rôzne terminologické nejasnosti v odbornej literatúre sa napokon zaradili do kategórie rias, ktoré si vyžadovali vo viacerých krajinách dôkladné revízie. Ako sa teda vyhnúť mnohým úskaliam? Pomocnú ruku dostane čitateľ v podobe tejto knihy, a to v jej početných a rôzne zameraných kapitolách.

Aktuálne poznatky o rozšírení chár v rámci krajín zostávajú dôležité nielen pre zostavenie aktuálneho zoznamu (Checklist-u), ale aj Červeného zoznamu (Redlist-u) s cieľom ochrany celých biotopov, na ktorých sa chary vyskytujú. V Európe, v rámci jej geografických hraníc, sa poznatky o charách z rôznych dôvodov líšia. Aby bolo možné porovnávanie dát medzi jednotlivými krajinami, vznikla táto publikácia ako referenčné dielo pre ďalšie desaťročia. Knihu odporúčame nielen odborníkom, ale aj laikom, ktorí našli záľubu v poznávaní chár.

ALICA HINDÁKOVÁ

Recenzia

Melinda Gyetven, Zuzana Dítě, 2024: Védett növények / Chránené rastliny. Párkány környékének védett területei és növényei / Chránené územia a rastliny v okolí Štúrova. Štúrovo. Tlač: NIKARA s.r.o., Krupina. ISBN 978-80-973270-3-3 (print), 268 strán + mapa.

Rozmermi neveľká, úhľadá zelená knižka v tvrdej väzbe (150 × 215 mm, A5) ponúka ucelený pohľad na chránené a ohrozené druhy cievnatých rastlín, vyskytujúce sa v maloplošných chránených územiach v okolí Štúrova na juhu Slovenska, a to farebným obrazom i slovom, paralelne vo dvoch jazykoch (v slovenčine a v maďarčine). Dlhoročné terénne skúsenosti a vynikajúca znalosť lokálnej prírody a v nej existujúcich biotopov umožnili jej autorkám podeliť sa s čitateľmi o veľké množstvo odborných poznatkov z oblasti botaniky (predovšetkým cievnatých rastlín), ekológie rastlín aj ochrany prírody.

Najrozsiahlejšou časťou publikácie je farebný atlas zriedkavých, chránených a ohrozených druhov cievnatých rastlín. Na takmer 130 stranách (str. 95 – 224) je spolu 122 fotograficky zdokumentovaných taxónov (druhov, resp. poddruhov) z celkovo 134 doteraz známych z regiónu na základe uverejnených poznatkov. Sú medzi nimi druhy typické pre tunajšie lesostepi (napr. *Aconitum anthora*, *Adonis vernalis*, *Aegilops cylindrica*, *Colutea arborescens*, *Dictamnus albus*, *Echium maculatum*, *Fraxinus ornus*, *Vinca herbacea*), skalnato-trávnaté svahy pahorkatín a sprásových podkladov (napr. *Agropyron pectinatum*, *Allium sphaerocephalon*, *Camelina rumelica*, *Campanula bononiensis*, *Crambe tataria*, *Crepis pulchra*, *Himantoglossum caprinum*, *Pulsatilla grandis*, *P. pratensis*, *Salvia aethiopis*), piesky (napr. *Alkanna tinctoria*, *Dianthus serotinus*, *Iris arenaria*, *Onosma arenaria*, *Phelipanche arenaria*, *Stipa borysthenica*, *S. dasyphylla*, *S. pulcherrima*), slanáská a zasolené lúky (napr. *Camphorosma annua*, *Iris spuria*, *Limonium gmelinii*, *Plantago maritima*, *Trifolium angulatum*, *Triglochin maritima*) či vlhké lúky, mokrade a zvyšky lužných lesov (napr. *Clematis integrifolia*, *Fritillaria meleagris*, *Leucocjum aestivum*, *Scilla vindobonensis*, *Stellaria palustris*). Nechýbajú ani fytogeografické unikáty, vyskytujúce sa na severnej hranici celkového areálu a/alebo v rámci celého územia Slovenska iba tu, a to len na ojedinelých náleziskách (napr. *Amygdalus nana*, *Astragalus exscapus*, *Cephalaria transsylvanica*, *Convolvulus cantabricus*, *Ephedra distachya*, *Iris arenaria*, *Isatis campestris*, *Sternbergia colchiciflora* a ďalšie). Uvedené skutočnosti svedčia o tom, že aj v pomerne husto osídlenej a intenzívne poľnohospodársky využívannej krajine, na pomedzí Podunajskej nížiny a priláhľých pahorkatín, sa stále zachovali – hoci len vo fragmentoch – aj mimoriadne cenné ukážky širokej škály prírodných biotopov, hostiacich bohatú flóru. Celostránkové fotografie, napospol veľmi dobrej kvality (zväčša polocelky zamerané na kvitnúcu časť rastliny, menej je celkových pohľadov a detailov), sú doplnené o vedecké aj národné mená v oboch jazykoch a stručnú informáciu o čase kvitnutia každého druhu. Väčšinou sú taxóny predstavené jednou fotografiou, len v niektorých prípadoch dvomi (napr. zábery byle a súkvetí *Crepis pulchra*, str. 132 – 133; dve farebné formy *Iris pumila*, str. 156 – 157 a i.). Okrem niekoľkých drobných ortografických nedostatkov v názvosloví (napr. veľké začiatkové mená poddruhov, uvádzanie skratky subsp. kurzívou) unikli pozornosti autoriek aj menšie vecné chyby (napr. nedodržanie poradia fotografií abecedne podľa vedeckých mien taxónov, vo viacerých prípadoch na str. 207 – 224, či nesprávna identifikácia na str. 122, kde fotografia druhu *Cephalanthera longifolia* je označená menom *C. damasonium*).

Výpovednú hodnotu fotografií by podľa môjho názoru zvýšilo aj uvedenie lokality, z ktorej záber pochádza, hoci informácie o výskyte jednotlivých druhov na konkrétnych lokalitách čitateľ

nájde zhrnuté na konci fotoatlasu (v zozname druhov na str. 225 – 232; tento zoznam je však inak usporiadaný, abecedne podľa slovenských mien, čiže nekopíruje poradie predchádzajúcej fotografickej časti).

Takmer rovnako široký priestor je venovaný charakteristike štrnástich maloplošných chránených územných celkov, nachádzajúcich sa v okolí mesta Štúrovo a ďalších sedemnástich blízkych obcí (ich zoznam čitateľ nájde hneď v úvode publikácie) a v nich existujúcich biotopov. Chránené územia sú charakterizované v podobe krátkych informatívnych textov (str. 13 – 18 a 233 – 246) a tiež v rámci rozsiahlejších pasáží, autorkami nazvaných „Potulky po prírode v okolí Štúrova“ (str. 47 – 93). Všetky typy biotopov, ktoré sú typické pre región, sú podrobnejšie opísané v kapitole „Biotopy v okolí Štúrova“ (str. 26 – 46). Textové informácie sprevádzajú početné farebné fotografie, zachytávajúce celkové pohľady na lokality, pohľady na jednotlivé typy lesných aj nelesných biotopov a tiež príklady využívania krajiny, turistických zaujímavostí a pod. Celkovo sa mi podarilo náratat' až 106 obrázkov, žiaľ mnohé z nich by mohli mať oveľa väčšiu výpovednú hodnotu, keby mali väčšie rozmery. Domnievam sa, že v mnohých prípadoch by sa tomuto nedostatku dalo vyhnúť pri použití nápaditejšej grafiky (už pri zbežnom prelistovaní sú v knihe nápadné početné prázdne miesta), alebo aj na úkor prísneho dodržiavania schematicky zrkadlovito symetrického maďarského / slovenského textu. [Možno by sa celý obsah dal úplne inak poskladať, ale to už je nad rámec tejto recenzie ©.] Naopak, textová časť kapitoly „Potulky...“ podľa mňa veľmi pútavým spôsobom približuje čitateľovi pestré prírodné hodnoty viacerých významných lokalít (Kamenínske slanská, Čenkov, Vášok a Dank, Drieňová hora, Salka, Štúrovo, Kováčovské kopce), ponúka historický aj súčasný pohľad na ne, odráža bohaté terénne skúsenosti autoriek a celkovo tak do textu prináša popri nevyhnutnej odbornosti aj istú dávku emócií a akýsi poetický nadhľad. Dovoľm si tu – hoci sa vôbec nepovažujem za odborníčku na Kováčovské kopce – pochybovať o výskyte vysokohorského druhu lišajníka *Rhizocarpon geographicum* na Burde (informácia je uvedená na str. 69).

V publikácii nechýbajú ani geologické poznatky v podobe kapitol Geologické zaujímavosti, Význam andezitu a Erózne formy (str. 75 – 86), kde sa čitateľ čo-to dozvie o tret'ohorných sopečných vyvrelinách, vulkanikom tufe, andezite, zaujímavých skalných útvaroch erózneho pôvodu a podobne. Autorky sa nevyhýbajú ani informáciám o výskyte nepôvodných zavlečených druhov a potenciálnom nebezpečenstve rastlinných invázií (napr. výskyt opuncie, *Opuntia vulgaris*, na str. 71), krátkym pohľadom do histórie využívania krajiny (str. 25) a histórie botanického výskumu (str. 87 – 89). Za užitočné považujem aj všeobecné geografické (str. 11) a fytogeografické informácie (str. 21 – 23), potvrdzujúce mimoriadne hodnoty regiónu, v ktorom sa stretávajú panónske a prametranské vplyvy. Na záver sú zaradené registre, zmysluplné trojjazyčné slovníky vedeckých, slovenských a maďarských mien rastlín (str. 250 – 261), zoznam použitej literatúry a krátke osobné profily oboch autoriek. Obojstranná farebná mapa (580 × 420 mm), ktorá je voľnou prílohou publikácie, na jednej strane poskytuje obrazový prehľad výskytu najzaujímavejších druhov na jednotlivých význačných lokalitách a na druhej strane prehľadnou formou zobrazuje umiestnenie jednotlivých maloplošných chránených území okolia Štúrova v širšom kontexte celého obľúka Karpát a Panónie/Karpatскеj kotliny.

Na záver krátko na tému dvojjazyčnosti, dovoľm si aj osobné postrehy. Vyrástla som v zmiešanom jazykovom prostredí. Vo veľkej časti môjho rodného Gemera sa slovenčina aj maďarčina paralelne používajú a oboma jazykmi sa hovorilo aj v našej širšej rodine. Dvojjazyčnosť považujem aj v odbornej publikácii, najmä v prípade takéhoto regiónu, za prirodzenú a veľmi užitočnú. Malichernosťami okolo slovenčiny sa nebudem zaoberať ©.

Môj celkový dojem z tejto knihy je veľmi dobrý. Väčšinou sa pohybujem v úplne iných typoch vegetácie či biotopov a v celkom iných oblastiach Slovenska, ale práve vďaka nej som sa dozvedela mnoho nového. Publikáciu teda môžem smelo odporúčať ako mimoriadne užitočného sprievodcu pre všetkých botanikov, ktorí by chceli zavítať do okolia Štúrova, navštíviť tunajšie botanicky zaujímavé lokality či chránené územia a lepšie spoznať ich vzácnu a ohrozenú flóru. Môže byť tiež podnetom na aktívnejšiu snahu verejnosti o ochranu zvyškov vzácných prírodných hodnôt v tomto regióne a zároveň zhrnutím vecných argumentov na jej presadenie.

JUDITA KOCHJAROVÁ